

O'QITUVCHI NUTQINING MADANIYATI VA O'QUVCHILARGA TA'SIRI

Abdujabborova Zarina Abduqayum qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Email: zarina032605@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17342815>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchi nutqining madaniyati va uning o'quvchilarga ta'siri masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Nutq madaniyati nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi omil, balki pedagogik muloqotda o'quvchining ruhiy holati va ta'limga bo'lgan munosabatini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada o'qituvchining nutq uslubi, emotsional ohang, so'z tanlovi va muloqot madaniyati o'quvchilarning o'zini ifoda etish qobiliyati, o'rganish faolligi va ijtimoiy ko'nikmalariga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritilgan. Shuningdek, nutq madaniyatining pedagogik va psixologik jihatlari, o'qituvchining muloqotdagi ta'sirchanligi asosida o'quvchilarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi nutqi, nutq madaniyati, pedagogik muloqot, psixologik ta'sir, ta'lim jarayoni, o'quvchilar, muloqot madaniyati

Annotation: This article scientifically analyzes the culture of teacher's speech and its impact on students. Speech culture is considered not only as a factor enhancing the effectiveness of the educational process but also as an important means of shaping students' psycho-emotional state and their attitude towards learning in pedagogical communication. The article highlights the teacher's speech style, emotional tone, word choice, and communication culture, as well as their influence on students' self-expression abilities, learning activity, and social skills. Additionally, the pedagogical and psychological aspects of speech culture and the teacher's communicative influence in shaping positive behavior in students are emphasized.

Keywords: Teacher's speech, speech culture, pedagogical communication, psychological impact, educational process, students, communication culture.

Аннотация: В данной статье научно анализируется культура речи учителя и её влияние на учеников. Культура речи рассматривается не только как фактор повышения эффективности учебного процесса, но и как важное средство формирования психоэмоционального состояния учащихся и их отношения к обучению в педагогическом общении. В статье освещаются стиль речи учителя, эмоциональная окраска, выбор слов и культура общения, а также их влияние на способность учеников к самовыражению, активность в учебе и социальные навыки. Кроме того, подчеркивается важность педагогических и психологических аспектов культуры речи и влияния учителя в общении для формирования позитивного поведения у учащихся.

Ключевые слова: Речь учителя, культура речи, педагогическое общение, психологическое воздействие, учебный процесс, ученики, культура общения.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining roli nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, shaxs shakllantiruvchi sifatida ham keng talqin qilinmoqda. Bunday mas'uliyatli va ko'p qirrali vazifalarni samarali bajarish, avvalo, o'qituvchining nutq madaniyatiga, ya'ni uning o'z fikrini aniq, mantiqiy, ravon va ta'sirchan ifoda etish mahoratiga bevosita bog'liqdir. Chunki pedagogik jarayonning eng muhim vositasi bu — muloqotdir, muloqotning asosi esa — nutqdir.

Nutq o'qituvchi faoliyatining bosh quroli bo'lib, u dars jarayonida axborotni yetkazish, o'quvchilarni ruhlantirish, ularga ta'sir o'tkazish, tarbiyalash va yo'naltirish vositasi sifatida xizmat qiladi. O'qituvchining nutqi orqali nafaqat dars mavzusi tushuntiriladi, balki uning shaxsiy madaniyati, dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi va estetik didi ham namoyon bo'ladi. Bu esa bevosita o'quvchilarning nutqiy madaniyatiga, ta'limga munosabatiga va hatto shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchi nutqining madaniyati — bu oddiy til normalariga rioya qilish emas, balki kengroq tushuncha bo'lib, unda estetiklik, etik madaniyat, psixologik sezgirlik, kommunikativ kompetensiya, milliy-madaniy qadriyatlarga hurmat kabi ko'plab omillar mujassamdir. Shu bois, o'qituvchi nutqi har doim ehtiyotkorlik bilan, pedagogik maqsadga muvofiq tarzda, o'quvchining yoshiga, psixologik holatiga va individual xususiyatlariga mos ravishda qurilishi lozim.

Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'qituvchi nutqining ifodaviyligi, ohangdorligi, samimiyligi va madaniyati o'quvchilar ongida ijobiy psixologik fon hosil qiladi. Bu esa o'z navbatida darsga bo'lgan qiziqishni oshiradi, bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi hamda o'qituvchiga nisbatan ishonch va hurmat tuyg'ularini mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ushbu maqolada o'qituvchi nutqining madaniyati uning kasbiy faoliyatidagi o'rni, asosiy tarkibiy jihatlari, shuningdek, bu omilning o'quvchilarga bo'lgan ijtimoiy-psixologik va tarbiyaviy ta'siri xolisona yoritilishi maqsad qilingan.

Asosiy qism: O'qituvchining nutqi uning kasbiy faoliyatida eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Zero, pedagogik jarayonda bilim berish, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish, shaxsga yo'l-yo'riq ko'rsatish, uni ruhlantirish va ijtimoiy muhitga tayyorlash aynan og'zaki muloqot, ya'ni nutq orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, o'qituvchi nutqining madaniyati — nafaqat adabiy tilga amal qilish, balki fikrning aniqligi, mazmunning ravshanligi, ohangdorlik, etika, estetika va psixologik sezgirlik bilan uyg'unlashgan murakkab bir fazilatdir.

Shaxsiy kuzatuvlarim asosida aytish mumkinki, o'quvchilar o'qituvchining faqat dars mazmuniga emas, balki qanday gapirayotganiga, qanday ohangda murojaat qilayotganiga, qanday so'zlardan foydalanayotganiga ham e'tibor berishadi. Bu esa o'qituvchining har bir so'zini ehtiyotkorlik bilan tanlashi, har bir ifodasini pedagogik maqsadga xizmat qildirishini taqozo etadi. Muloqotda ehtiyotsizlik, salbiy ohang yoki emotsional bosim o'quvchilarda psixologik to'siqlar, o'ziga ishonchsizlik va darsga bo'lgan qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, samimiy, iliq, ta'sirchan va motivatsion nutq esa o'quvchida o'rganishga nisbatan ijobiy ruhiyat shakllantiradi. Ilmiy adabiyotlarda bu jihatlar keng yoritilgan. Jumladan, G. Qodirova o'zining [Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari] asarida o'qituvchining nutq madaniyati haqida shunday deydi: "Pedagogik nutq bu – faqat muloqot vositasi emas, balki shaxsga qaratilgan ijtimoiy ta'sir vositasi sifatida ham qaralishi zarur. O'qituvchining har bir ifodasi, uning nutqidagi axloqiy-estetik yondashuvi o'quvchi ongida iz qoldiradi." Demak, o'qituvchi nutqi orqali faqat bilim emas, balki qadriyat, munosabat, estetik tushuncha va odob-axloq namunalari ham yetkaziladi.

Amaliy faoliyatimda shuni kuzatdimki, o'qituvchining xatti-harakatidan ko'ra, uning til orqali bildirgan fikrlari o'quvchi ongiga chuqurroq ta'sir qiladi. Ayniqsa, o'smir yoshidagi o'quvchilar o'zlariga nisbatan qanday muomala qilinayotganini sezgirlik bilan qabul qiladilar.

Ular uchun o'qituvchining har bir so'zi muhimdir — bu so'zlar ishonch, rag'bat, hurmat, hatto tanbeh bo'lsa-da, tarbiyaviy maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Keskin, qattiq, kinoyali yoki mensimay aytilgan so'z esa, birgina daqiqalik nutq bo'lishiga qaramay, o'quvchining butun hayotida salbiy iz qoldirishi mumkin.

Y. Turdiyev [Pedagogik muloqot va uning ta'sirchanlik omillari] nomli o'z maqolasida ta'kidlaydi: "O'qituvchining ovozi, so'z tanlovi, ohangdorligi va hissiyotlarga boy nutqi – bu o'quvchini faollikka undovchi kuchli vositadir. Bunday nutq orqali nafaqat bilim, balki ruhiy ta'sir, ijtimoiy motivatsiya va axloqiy yo'nalish beriladi." Ushbu fikrni o'z pedagogik tajribamda ham ko'p bor tasdiqlaganman. Aynan nutqi boy, so'zlashuvi madaniyatli, yumshoq va ta'sirchan o'qituvchilar o'quvchilar tomonidan chuqurroq hurmat qilinadi, darslarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Psixologik nuqtayi nazardan olib qaraganda, o'qituvchining nutqi o'quvchi shaxsiyati shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. L.S. Vygotskiy [Мышление и речь] ushbu asarida bolalar nutqining rivojlanishini ularning ijtimoiy muhitdagi muloqoti bilan bog'liq holda o'rganib, shunday xulosaga keladi: "Tashqi nutq – ichki nutqqa aylanishi uchun bolaning ongida u bilan so'zlashgan shaxslar, u eshitgan iboralar chuqur muhrlanishi kerak." Ya'ni, bola qanday nutq eshitsu, vaqt o'tib o'sha nutq unda ichki tafakkur mexanizmiga aylanadi. Bu fikrni pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilsak, o'qituvchining madaniyatli va go'zal nutqi o'quvchida to'g'ri va adabiy fikrlash ko'nikmasini shakllantiradi. O'qituvchi nutqining madaniyati o'quvchida mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish, bahs-munozarada qatnashish kabi ko'nikmalarning shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi. Har bir o'qituvchi o'z ustida ishlagan holda, til boyligini oshirsa, ilmiy va badiiy adabiyotlardan foydalanib, nutq uslubini takomillashtirsa, bu o'z navbatida dars sifatiga ham, o'quvchilarning shaxsiy rivojiga ham bevosita ta'sir etadi. Chunki nutq – bu bilim vositasi emas, balki shaxslararo munosabatni belgilovchi vosita hamdir.

Z.Karimova [O'qituvchi nutqining psixologik ta'sir kuchi] nomli tadqiqotida ta'kidlashicha, "nutqning ijtimoiy-psixologik ta'sir kuchi uning mazmuni emas, balki qanday aytilishida, qanday ohangda va qanday holatda yetkazilishida namoyon bo'ladi". Bu fikrni o'z pedagogik tajribamda ko'p bor sezganman. Ba'zida oddiy, sodda bir jumla samimiy ohangda aytilsa, o'quvchi uchun katta ilhom manbaiga aylanishi mumkin. Aksincha, o'ta ilmiy, lekin sovuq yoki befarq tarzda aytilgan nutq o'quvchi ongida hech qanday iz qoldirmasligi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda o'qituvchi nutqi faqat darsxonadagi muloqot bilan chegaralanmaydi. Onlayn darslar, videodarslar, vebinarlar, televideniye chiqishlari orqali pedagoglar jamiyatga ham murojaat qilmoqda. Bu esa, ularning umumiy til madaniyati va so'zlashuv uslubiga nisbatan yanada yuqori talablarni qo'ymoqda. Shu bois, har bir pedagog doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, nutq madaniyatini rivojlantirishi zarur.

Xulosa: O'qituvchi nutqining madaniyati — bu oddiy muloqot vositasi emas, balki shaxs kamolotiga yo'naltirilgan kuchli pedagogik, psixologik va tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Mazkur maqolada yoritilgan fikrlar, kuzatuvlar va adabiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining nutqi o'quvchining darsga bo'lgan munosabatini, ta'lim jarayonidagi faolligini, ruhiy holatini, hatto o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Bugungi ta'lim tizimida nafaqat bilim berish, balki o'quvchi shaxsini to'laqonli rivojlantirish, unda mustaqil fikrlash, sog'lom muloqot va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish eng muhim

vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchining har bir so'zi, ohangi, nutqidagi madaniyat darajasi bevosita tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois har bir pedagog o'z nutq madaniyatiga ongli yondashishi, muloqotda ehtiyotkor, samimiy va ta'sirchan bo'lishi, shuningdek, o'quvchi psixologiyasini chuqur hisobga olgan holda harakat qilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, nutq madaniyati o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. U nafaqat darsning sifati, balki o'quvchi shaxsining shakllanishi, bilimga bo'lgan munosabati va kelgusidagi ijtimoiy faolligiga ham asos soladi. Shunday ekan, har bir o'qituvchi doimiy o'rganishda, til madaniyatini oshirishda, muloqot etikasi va uslubi bo'yicha izlanishda bo'lishi zarur. Zero, so'z orqali ta'sir etish — bu o'qituvchilik kasbining eng nozik va eng qudratli jihatlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova, Z. (2019). O'qituvchi nutqining psixologik ta'sir kuchi. Pedagogik mahorat, 2019, №2.
2. Qodirova, G. (2018). Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Turdiyev, Y. (2020). Pedagogik muloqot va uning ta'sirchanlik omillari. O'zbekiston pedagogika jurnali, 2020, №3.
4. Vygotskiy, L. S. (1934). Myshlenie i rech'. Moskva: Gosudarstvennoe sotsial'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo.